

УДК 130.122

ДУХОВНІСТЬ ЯК ЧИННИК ПОДОЛАННЯ ТЕХНОКРАТИЗМУ

С. О. Завстний, О. В. Нанка, О. С. Пономарьов

Крім своїх безсумнівних переваг, науково-технічний прогрес супроводжується ще й проявом низки негативних наслідків. Серед них – не тільки істотне забруднення довкілля, несприятливі кліматичні зміни та реальна загроза глобальної екологічної катастрофи. Не менш небезпечним став і вплив розвитку техніки і технологій на людину, на характер її мислення і міжособистісних стосунків. Технократизм мислення призводить до втрати духовності й людяності у взаємовідносинах та спілкуванні. Подолання технократизму можливе лише шляхом прищеплення учням і студентам духовності, відповідальності й системи загальнолюдських життєвих цінностей.

Ключові слова: науково-технічний прогрес, негативні наслідки, технократизм, духовність, життєві цінності.

Постановка проблеми. Розвиток науки, техніки і технології, зумовлені ним полегшення праці, підвищення її продуктивності і зростання можливості більш повного задоволення індивідуальних та суспільних потреб створили в суспільній свідомості ілюзію прогресу. В той же час недостатньо чіткою, а то й однобічною є оцінка тих небезпек, які несе цей розвиток. Безумовно, він дійсно забезпечує вказані переваги. Однак, на жаль, людство, створюючи певні артефакти, ще так і не навчилася забезпечувати виключно позитивні можливості їх використання. Сукупність артефактів перетворилася на другу природу, так звану техносферу, яка вийшла з-під контролю людини як свого творця і функціонує за власними закономірностями. І це її функціонування пов'язане з проблемою негативних впливів на природу, на людину й характер її мислення, на життєві цілі й цінності та навіть на зміст і характер освіти. Набув знаного поширення технократичний тип мислення, який породжує бездуховність, нехтування людяністю й теплотою у взаємовідносинах тощо.

Зв'язок цієї проблеми з науковими і практичними завданнями випливає з її сутності й полягає у пошуку шляхів і способів

нейтралізації її загроз та негативних впливів при збереженні досягнутого людством рівня комфорту. Для наукових завдань розв'язання проблеми дозволило б віднайти ефективні шляхи природозаощадливого розвитку техносфери. Для практики, зокрема, освітньої, дослідження проблеми має бути спрямоване на виховання відповідальної людини з багатим і розвиненим духовним світом.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми свідчить про її істотну важливість та актуальність. Тому вона і привертає увагу багатьох відомих вчених – філософів і психологів, педагогів і соціологів, екологів і фахівців з управління соціальними системами. Прикладом можуть слугувати роботи Е. Аггасі, В. Андрушенка, О. Бондара, Л. Губерського, А. Єрмоленко, Г. Йонаса, В. Кременя, С. Кримського, К. Ясперса та інших. Так, С. Кримський пише, що «духовність дає змогу особистості обертати засвоєння зовнішнього світу на шлях до самого себе. А цей шлях є найдовшою дорогою, яку проходить особа в житті». Філософ наголошує, що «для індивідуума – це біографія протистояння небутті, пошук найвищих цінностей, що намагнічують душу вічності. Для нації – це історія власної присутності у світі, що дає змогу кризь національне прозирати універсальне, тобто переломлювати загальнолюдський досвід у національну іпостась буття» [2, с. 9].

С. П. Мовчан та О. К. Чаплигін звертають увагу на «всезростаючий зворотний вплив на людину техніки: у міру розвитку останньої сама людина стає схожою на свій витвір – на машину. У своїх діях і характері життєдіяльності вона автоматично відтворює логіку функціонування і розвитку оточуючого технічного середовища». Вчені підкреслюють, що «для «технологічної» людини характерним є позбавлення від високої духовності, любові, глибоких переживань і почуттів, які підмінюються механічними реакціями і набором щоденно повторюваних функцій, подібно до того, як це здійснює робот» [3, с. 55]. Пошуку ефективного подолання цієї подібності людини роботі, відновленню людяності у взаємовідносинах, виховання молоді та формування й розвитку її духовності присвячені роботи І. Бега, С. Гончаренка, І. Зязюна, Л. Нечепоренко, Н. Ничкало, І. Прокопенка, О. Романовського, С. Сисоевої, Г. Шевченко та багатьох інших представників педагогічної теорії та освітньої практики.

Невирішеними аспектами проблеми лишаються визначення сутності, характеру й механізмів впливу техніки і технології на процес формування технократичного мислення та можливостей його

подолання або послаблення його прояву в діяльності й поведінці людини та її взаємовідносинах з іншими людьми, зокрема у міжособистісному спілкуванні.

Мета статті й полягає в аналізі механізмів формування технократизму та ролі й характеру впливу розвитку духовного світу людини на подолання такого прояву її почуттів і поведінки, яке нагадує функціонування робота за заданим алгоритмом. Мається на увазі можливість відновлення людяності в людині, в її діях і поведінці, в її життєвих цінностях та взаємовідносинах з рідними і близькими, з іншими людьми.

Виклад основного матеріалу дослідження доцільно почати з того, що складна й суперечлива природа людини як істоти одночасно біологічної та соціальної, мислячої та культуротворної постає джерелом широкого розмаїття її проявів. Серед цих проявів досить характерним виступає і формування технократичного мислення, і зумовлений ним дефіцит духовності. Розвиток техніки істотно розширив можливості задоволення матеріальних і духовних потреб людини. Одвічна ж суперечність між індивідуальними і суспільними інтересами не тільки призвела до подальшого розшарування соціуму, але й певною мірою знецінила духовно-культурні чинники особистісного розвитку.

Зосереджуючись на виробництві і споживанні матеріальних цінностей, люди не бачать (чи не хочуть бачити) загрози і небезпеки, які супроводжують розвиток техніки і технологій. Йдеться не тільки про велетенську шкоду, якої завдає людська діяльність навколишньому природному середовищу, а отже і самій людині як невід'ємній частці природи. Сьогодні вже загально визнано, що розвиток техніки, навіть без урахування небезпеки ядерної війни, призвів до реальності глобальної екологічної катастрофи, яка загрожує самому існуванню людської цивілізації. Незворотні й несприятливі кліматичні зміни доповнює відносно близька перспектива вичерпання багатьох видів життєво необхідних природних ресурсів. Масштаби ж забруднення атмосферного повітря і водного басейну планети вже спричинило певні генетичні зрушення в організмі людини. Практично поза увагою дослідників лишається проблема акустичної та інформаційної екології, множини різновидів електромагнітних випромінювань штучного походження.

Не меншу небезпеку неконтрольований розвиток науки і техніки несе й духовній сфері людини, характеру її мислення і міжособистісним стосункам, а також індивідуальній та суспільній свідомості. Формуючи

своєрідний, так званий технократичний тип мислення, техніка і технологія поступово, але невпинно поширюють його не тільки на людей, що працюють в технічній сфері, а й на іншу частину соціуму. Механізм їх впливу на людей має два основних напрями, і обидва істотною мірою пов'язані з системою освіти. Перший з них полягає у все більш відчутній технологізації навчального процесу і зосередженні уваги педагогів на прикладних моментах можливого застосування отримуваних учнями і студентами знань. При цьому часто вони втрачають системну єдність цілісного навчально-виховного процесу. Така ситуація є особливо характерною для вищої школи. Разом з нею викладач немов би знімає з себе функції виховання й особистісного розвитку студента, прищеплення йому світоглядних позицій і системи життєвих цінностей. При цьому виникає цікавий феномен освіти, відомий в техніці як технологічна спадковість. Вона полягає в тому, що викладач з технократичним мисленням самим характером своєї діяльності, поведінки і спілкування, світоглядом і культурою мимовільно передає їх своїм студентам.

Другий напрям механізму негативного впливу техніки і технології на людину пов'язаний з масовістю освіти. Тут діє закон зворотного зв'язку: сама техніка вимагає все більше кваліфікованих фахівців, толі як їх професійна підготовка виходить із суто практичного застосування знань, лишаючи за межами змісту освіти все «зайве» з позицій технократизму. І головне, масова підготовка орієнтується на «середню» людину. Мовляв, той, хто перевищує середні здібності, сам зможе побудувати й реалізувати свою індивідуальну життєву траєкторію. Ігнорується сам факт необхідності виявлення і розвитку таланту й допомоги йому у побудові такої траєкторії в інтересах не тільки самої особистості, а й суспільства, в тому числі в інтересах розвитку техніки.

Не випадково один з видатних філософів сучасності Карл Ясперс писав, що «в існуванні масового порядку всезагальна освіта наближається до *вимог середньої людини*». Він підкреслював, що «духовність гине, поширюючись у масі, раціоналізація, доведена до грубої ментальної доступності розуму, привносить у кожен сферу знання процес збіднення». На глибоке переконання вченого, «з нівелюючим масовим порядком *зникає той освічений шар*, який на основі постійного навчання набув дисципліну думок і почуттів і здатний відгукатися на духовні творіння» [4, с. 159].

Важливість відновлення духовності й культури як основної передумови подолання технократизму посилюється в Україні ще й у

зв'язку з низкою ускладнень, пов'язаних з тією тривалою і глибокою кризою, яка вже набула системного характеру. Тому не можна не погодитися зі словами С. Б. Кримського стосовно того, що «жодна країна в жодну епоху не виходила з кризи завдяки виключно економічним обставинам. Адже в основі економічної діяльності лежить певна психокультура, що потребує відповіді на запитання: для чого заробляти гроші? Усвідомлення такої психокультури як чинника діяльності й окреслює антикризовий вектор духовності, вказує орієнтири до берега спасіння» [2, с. 7].

Ця думка кореспондує з відомою тезою М. О. Бердяєва, який вважав, що «не в політиці і не в економіці, а в культурі реалізуються цілі соціуму» [1, с. 162]. Таке категоричне твердження вченого уявляється справедливим ще й тому, що саме від того рівня розвитку, якого досягають духовність і культура суспільства, визначальною мірою залежать і його політика, і економіка, й інші сфери життєдіяльності людей і соціуму в цілому, залежатиме характер суспільного виробництва у самому широкому його розумінні.

Технократизм пов'язаний ще з одним характерним явищем, відомим під назвою «машинного фетишизму», про небезпеку якого свого часу попереджав М. О. Бердяєв. Він небезпідставно вважав, що машина підкорила людині не лише сили природи, але й саму людину, що машина не стільки звільняє людину, скільки по-новому закабалає її. Сьогодні ж людство стало свідком, учасником і заручником ще одного явища, яке ми визначаємо як інформаційний фетишизм. Він ще більш небезпечний за технократизм, оскільки породжує комп'ютерну залежність. Віртуальна реальність заміняє людині все – друзів, потребу в пізнанні й спілкуванні. Тому його подолання й повернення його фанатів до світу духовності має вважатися вкрай важливою проблемою педагогіки і психології. Адже вона виступає одним з істотних аспектів духовної безпеки особистості. Шляхів і засобів розв'язання цієї проблеми, на жаль, поки що просто не існує, і їх пошук та розробка постають важливими завданнями педагогічної теорії і практики, в тому числі з позицій забезпечення духовної безпеки особистості.

Вкрай складний і суперечливий характер сучасного періоду в історії нашої країни настійно вимагає успішного розв'язання цих завдань.

Висновки. Викладені думки є результатом узагальнення наукових досліджень та усвідомлення й осмислення досвіду багаторічної педагогічної діяльності у вищій школі. Вони підтверджують поширення

технократичного мислення багатьох викладачів та студентів і водночас свідчать, що успішним засобом його подолання й забезпечення духовної безпеки особистості має вважатися цілеспрямоване формування й розвиток багатого духовного світу. Він має ґрунтуватися на чітких світоглядних позиціях й на системі одвічних, загальнолюдських життєвих цінностей.

Перспективи подальших розвідок у розв'язанні порушеної проблеми полягають у поглибленому аналізі філософських і психолого-педагогічних аспектів подолання технократизму та в розробці дієвих механізмів і способів ефективного його подолання.

Література

1. Бердяев Н. А. Смысл истории: Опыт философии человеческой судьбы / Николай Бердяев. – М.: Мысль, 2002. – 174 с.
2. Кримський С. Б. Заклики духовності XXI століття / Сергій Кримський. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2003. – 32 с.
3. Мовчан С. П. Основи філософії техніки та технології / Станіслав Мовчан, Олександр Чаплигін. – Харків: Форт, 2013. – 316 с.
4. Ясперс К. Духовная ситуация времени / Карл Ясперс; пер. с нем. – М.: АСТ, 2013. – 285 с. – (Новая философия).

ДУХОВНОСТЬ КАК ФАКТОР ПРЕОДОЛЕНИЯ ТЕХНОКРАТИЗМА

С. А. Заветный, А. В. Нанка, А. С. Пономарев

Кроме своих несомненных преимуществ, научно-технический прогресс сопровождается еще и проявлением ряда негативных последствий. Среди них – не только существенное загрязнение окружающей среды, неблагоприятные климатические изменения и реальная угроза глобальной экологической катастрофы. Не менее опасным стало и влияние развития техники и технологий на человека, на характер его мышления и межличностных отношений. Технократизм мышления приводит к утрате духовности и человечности во взаимоотношениях и общении. Преодоление технократизма возможно лишь путем привития учащимся и студентам духовности, ответственности и системы общечеловеческих жизненных ценностей.

Ключевые слова: научно-технический прогресс, негативные последствия, технократизм, духовность, жизненные ценности.

SPIRITUALITY AS FACTOR OF THE TECHNOCRATISM**S. O. Zavetny, O. V. Nanka, O. S. Ponomaryov**

Apart from its obvious advantages, scientific and technological progress is accompanied by a number of negative consequences. Among them are not only the significant environmental pollution, adverse climate changes and real threat of a global ecological catastrophe, but also the development and impact of engineering and technology on people, their thought and interpersonal relationships that became very dangerous. Technocracy of thought leads to loss of spirituality and humanity in the relationships and communication. Overcoming of the technocracy is possible only by instilling to pupils and students spirituality, responsibility and system of universal values.

Keywords: *Scientific and technological progress, negative effects technocratism, spirituality, values of life.*

Заветний Сергій Олександрович – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. П. Василенка (м. Харків, Україна). E-mail: kntusgunesco96@gmail.com

Zavetnyi Serhiy Olexandrovych – Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Head of the UNESCO Chair «Philosophy of Human Communication» and Social and Humanitarian Disciplines of Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture (Kharkiv, Ukraine). E-mail: kntusgunesco96@gmail.com

Нанка Олександр Володимирович – кандидат технічних наук, доцент, ректор Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. П. Василенка (м. Харків, Україна).

Nanka Olexandr Volodymyrovych – Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Principal of Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture (Kharkiv, Ukraine).

Пономарьов Олександр Семенович – кандидат технічних наук, професор, професор кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. академіка І.А. Зязюна Національного технічного університету «Харківський політехнічний університет» (м. Харків, Україна). E-mail: palex37@ukr.net; kntusgunesco96@gmail.com

Ponomaryov Olexandr Semenovych – Candidate of Technical Sciences, Professor, Professor of I. A. Zyaziun Pedagogics and Psychology of Social Systems Management Department of the National Technical University «Kharkiv Polytechnic University» (Kharkiv, Ukraine). E-mail: palex37@ukr.net; kntusgunesco96@gmail.com